

УДК 179.8:316.613.328

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.16>*М. В. Сінельнікова*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-6087>*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії**Національного університету «Львівська політехніка»*

РЕСЕНТИМЕНТ ЯК ПІДҐРУНТЯ ЛЮДСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В МЕРЕЖІ

Поняття ресентименту зазвичай асоціюється з іменем Фрідріха Ніцше, який окреслив способи його набуття людиною, а також з Максом Шелером, що уточнив соціально-психологічні виміри цього явища [13, с. 84]. Сьогодні ресентимент функціонує як основний афективний стан, що пронизує усвідомлену інтенціональність людини, тому не існує простого досвіду його сприйняття. Він проявляється незліченними способами, одним з яких є мережевий простір, в якому людина прагне самореалізуватися і самоутвердитися на хисткому ресентиментному ґрунті. Досліджень феномену ресентименту є чимало, взяти хоча б праці Аешбаха, Бітнера, Дельоза, Елгата, Жижєка, Лютого, Шаапа та ін. Тоді як вивчення проявів ресентименту в мережевому просторі вкрай мало. З огляду на це **метою цієї статті** є дослідження феномену ресентименту в мережевому просторі як основного підґрунтя людської самоідентифікації через постійне порівняння власних здобутків та невдач з іншими, через їх онлайн-коментарі та критику.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ресентимент» Ніцше запозичує з французької мови, його часто використовують без перекладу, бо він не має аналога в інших мовах. З цього приводу Шелер писав: «Ми користуємося словом «ресентимент» не з особливої переваги французької мови, а тому що нам не вдається перекласти його німецькою» [24, с. 7]. Українською ресентимент можна визначити як «повторне відчуження» або «знову переживання». Основою ресентименту є гримуча суміш внутрішньо суперечливих, негативних переживань, до яких зазвичай відносять обурення, злопам'ятність, ненависть, злість, агресію, лють та ін. Сам ресентимент відрізняється від них передусім змістовно [7, с. 128], оскільки для їх активації потрібне почуття безсилля. При цьому безсилля сприймається людиною не як тимчасовий стан розуму, а як невід'ємна частина її самооцінки. Людина вважає себе безповоротно слабкою, замість того, щоб тимчасово відчувати брак у силі, якою вона зазвичай володіє [22, с. 286]. Саме безсилля, яке формує почуття неповноцінності, стає однією з головних причин «об'єктивації» ресентименту та його поширення в мережі.

Сучасна людина живе в мережевому просторі, де її переконують, що людське «я» є чимось, що

потрібно «відкрити» та «опрацювати» [6, с. 24]. Цим мережа культивує прагнення особистості до самовдосконалення та саморозвитку. Але часто показове, зовнішнє вдосконалення не відповідає внутрішньому, особистісному. З часом ця дихотомія перетворюється на онтологічний розрив усередині самої ідентичності, що змушує людину творити себе «очима» інших. При цьому цілковито змінюється ракурс розуміння іншого, без якого ресентиментна особистість уже не може існувати, не здатна досягти свою істинну сутність. Інший постає для ресентиментної людини ніби її дзеркальним відображенням [3, с. 131], внаслідок чого вони обоє ризикують виявитися частиною одвічного циклу, стаючи відображеною подобою та вічним відтворенням одне одного.

Як наслідок, ми отримуємо посилення почуття ресентименту, яке загострюється через неспівпадіння між внутрішніми претензіями людини та її реальним становищем у житті, розбіжності між завищеною самооцінкою і низькою оцінкою з боку інших. Цей дисонанс можна заглибити двома способами: змінити своє світобачення або змінити думки інших про себе. Ресентиментна людина зазвичай вибирає другий шлях, тому її зусилля в мережевому просторі спрямовані на те, щоб бути більш високо оціненою з боку інших. Заради цього вона готова поступитися власними переконаннями та ідеалами. Піддавшись впливу/тиску зі сторони інших онлайн-користувачів, вона починає поводитися, як усі, намагається виглядати, як інші, старається думати, як більшість, прагне цінувати те, що і загал. Поступово це призводить до масовості та стандартизації, які перетворюють мережу на простір абсолютної тотожності, «пекло тожсамості» [5, с. 113], що лише загострює парадокс індивідуалізму: поява величезної кількості ідентичних особистостей призводить до втрати індивідом власної унікальної сутності.

Внаслідок чого ресентиментна особистість ніби зависає між своєю індивідуальністю і примусовим «порядком речей» мережевого простору, який нав'язує їй своє бачення та сприйняття ситуації. Так, ресентиментна людина потрапляє у стан «інтерпасивності» [26], втрачаючи можливість формувати власний суб'єктивний досвід, сприймаючи світ крізь призму чужих думок та коментарів,

формує почуття особистої гідності та самоцінності шляхом постійного порівняння своїх здобутків та невдач з іншими. Нерідко наслідками такого порівняння стають небачені досі сплески розчарування, образи, агресії та ресентименту, які перетворюють мережевий простір на «територію пригнічення» [5, с. 64]. Це підтверджують численні дослідження, які виявляють, що людина, яка постійно користується різноманітними мережами, має гірше психічне здоров'я ніж та, яка рідко це робить [21, с. 1].

Психологічна нестабільність сучасної людини, її низька стресостійкість та депресивність, схильність до ресентиментних перверсій, небезпечних як для неї самої, так і для інших, у поєднанні з нав'юванням безвідповідальних технологій поведінки, які насаджуються в мережі, створюють виняткові передумови для розквіту дегуманізації людських онлайн-взаємин, за допомогою яких особистість відтворює себе. Все частіше процеси дегуманізації в мережі починають набувати системного та масового характеру, супроводжуючись ескалацією агресії та необґрунтованою критикою, які визнаються сьогодні основними формами людського самоутвердження, найбільш продуктивними способами онлайн-«виживання» і швидкого захоплення уваги мережевої аудиторії. Не дивно, що Елгат вважає, що «ми живемо в епоху образи, люті та гніву» [10, с. 1].

Деконструкція сучасного мережевого простору та новітні інтенції його розширення супроводжуються тотальним переворотом у цінностях, інфляція і дифузія яких призводять до утвердження егоманії та консьюмеризму як визначальних світоглядних настанов особистості. Це своєю чергою знімає аксіологічні обмеження особистісних мережевих комунікацій, що призводить до партикуляризму, контекстуалізму та нігілізму. Внаслідок чого етичні норми та цінності плюралізуються і релятивізуються, втрачаючи загальнозначущий та обов'язковий характер. Це дозволяє ресентиментній особистості «викривляти» абсолютний порядок цінностей, щоб мати змогу претендувати на володіння граничним критерієм оцінювання поведінки інших, що формує ідеологічну сферу мережевого ресентименту. Йдеться про «переворот у вічному порядку матеріальної етики цінностей» [24, с. 26], який трансформує свідомість ресентиментної особистості. Через що вона починає вибудовувати свою поведінку на заниженні або на повному запереченні позитивних цінностей, якими сама не здатна оволодіти, тому «перекриває» їх негативними цінностями ресентименту.

Не дивно, що ресентимент часто порівнюють з неврозом, оскільки людина, яка ним охоплена, намагається «заподіяти біль як собі, так і іншому» [20, с. 238]. Віднайдені в мережевому просторі інші починають сприйматися ресентиментною

людиною надто особисто, як «вороги», які порушують її права [2, с. 114]. Самим фактом свого існування вони вказують на недосконалість ресентиментної особистості та її нездатність чогось досягнути. Перекладання на іншого провини за власну неспроможність Ніцше називає креативним вчинком ресентименту [17, с. 184], сенс якого полягає в маніпулюванні оцінками з метою покращення себе чи, принаймні, свого онлайн-образу. Тому в мережі ресентимент частіше за все діє через «напад» на іншого, завдяки якому людина намагається повернути собі почуття власної гідності. В цьому моменті мережевий ресентимент набуває екзистенційного виявлення, стаючи спробою самоутвердження та символічним випинанням власного «Я».

Приниження іншого – це найбільш швидкий та примітивний спосіб підняти власну самооцінку. Найчастіше подібний засіб проявляється через висміювання інших та їхніх здобутків. «Вони дивляться на мене і сміються... У їхньому сміхові – крига» [18, с. 12]. Але у разі найближчого розгляду ми виявляємо, що насмішка має присмак заздрості [11, с. 64], причому не будь-якої, а екзистенційної [24, с. 9], яка виникає до індивідуальної сутності та буття іншої людини. Подібний вид заздрості проявляється у прагненні ресентиментної особистості посісти місце іншого, позбувшись власної «невдалої» ідентичності та особистого нестерпного буття. Імпульс цієї заздрості спрямований на те, щоб оволодіти бажаним об'єктом або зробити його непридатним для інших. Тому цинічне висміювання, яке ми часто зустрічаємо в мережі, применшення всіх речей блазнюванням або низькою інтерпретацією [8, с. 117] – це лише зневажлива, ресентиментна реакція на небезпечного іншого, який руйнує видимість нашого спокою та щастя.

Прагнення усіх зрівняти, звести здобутки інших до власного рівня виявляє справжню мету, якою керується в мережі ресентиментна особистість: якщо всі однаково нещасні (нереалізовані, неспроможні що-небудь змінити тощо), тоді в неї створюється заспокійлива ілюзія, що і в неї все гаразд, «усе як у всіх». Це викриває ще одну грань мережевого ресентименту, який демонструє «прояв особистісної потреби у визнанні та рівності» [9, с. 18]. Подібна рівність означає, що кожен має право на будь-який соціальний і економічний статус, у тому числі і найвищий. Прагнуть скористатися цим правом, «слабка» одиниця, заручившись численною підтримкою в мережі та гучними гаслами на кшталт «Хто був ніким, той стане всім!» [14, с. 54], перетворюється на силу, яка здатна все/всіх подолати.

Саме пониження породжує у слабого хворобливе уявлення про те, ніби він перемагає сильного [23, с. 180]. При цьому слабкість волі заву-

альовується вдаваною силою, яку надає людині ресентимент, оскільки це не сила творення, це регресивна сила, сила заперечення та руйнування. Не знаходячи конструктивних шляхів проявити себе та заплутавшись у мережевому просторі, людина вдається до ресентименту, тим самим перетворивши своє життя на регресивне пристосування. Ресентиментні особистості – це пристосуванці, які самостверджуються в мережі через заперечення тих, хто творить у реальній дійсності, тим самим долучаючись до їхніх здобутків через відкидання. Тому ресентиментна людина радше не живе, а вдає, не створює щось сама, а інтерпретує те, що роблять інші.

Тут проявляється психологічний аспект мережевого ресентименту, який визначається як психологічний стан, у центрі якого є відчуття болю, дискомфорту або розчарування [19, с. 123]. Кожен, хто незадоволений, кожен, хто страждає, інстинктивно шукає «винного». Тому поява іншого на горизонті ресентиментної особистості не випадкова, оскільки в неї виникає непереборна потреба у «цапі-відбувайлі», знайшовши якого вона почувається краще. У зв'язку з цим Аешбах слушно зауважує, що звинувачення інших дозволяє людині виразити власні придушені ворожі емоції та надає їй почуття моральної переваги [1, с. 146–153]. Це дає можливість ресентиментній особистості ідентифікувати себе як «праведну жертву», яка перетворюється на «одне велике око або один великий рот» [16, с. 112]. Тому моралізаторство, повчання і обвинувачення інших стають ще одним проявом ресентименту в мережі.

При цьому позиція жертви знову ж таки використовується як елемент влади: будучи жертвою, ресентиментна особистість здобуває «законне право» звинувачувати інших, оскільки вважає, що морально вища за них. Тут прослідковується зручна логіка ресентименту: «Ти злий, тому я добрий» [8, с. 119], я «жертва», отже, я завжди «права». Проте ресентимент не є прямою імплікацією влади, це лише специфічний спосіб її переживання. Насправді, ресентиментна особистість не здобуває владу, а навпаки, отримує ще більшу залежність від думки оточуючих та тотальності обставин. Зважаючи на це, моралізаторство, обвинувачення та цькування інших у мережі – це дуже небезпечний шлях, який засвідчує неспроможність ресентиментної особистості впоратися з реальними життєвими проблемами. Через це весь свій гнів та невдоволення вона виливає на тих, хто краще з цим справляється. Так, ресентиментна особистість наповнює нестачу сенсу афектом ресентименту, бо «надмір завжди розміщується там, де немає нічого» [4, с. 30].

Прагнучи виправдати свій душевний стан, людина намагається очорнити навколишню дійсність, мимоволі «знецінюючи» буття та світ [24, с.

26]. Тому мережевий ресентимент можна вважати своєрідною формою заперечення реальності, внаслідок чого людина поступово втрачає здатність ефективно/адекватно реагувати на виклики сучасного світу, віддаючи перевагу віртуальному як домінуючій формі освоєння реальності. Граючи образами і змінюючи все на свій «розсуд», ресентимент заміняє людині волю до перетворення. Стримувана соціальними рамками в реальності і нічим не обмежена в мережевому просторі, ресентиментна особистість живе у світі власних ілюзій та вигадок, що вигідно відрізняються від реальності. Тому мережевий ресентимент часто діє під маскою обману, «не в останню чергу проти самого себе» [25, с. 396]. Причиною подібного самообману стає прагнення людини приховати істинні мотиви своїх ресентиментних вчинків та дій.

Але відсутність критичного мислення та самоаналізу в кінцевому підсумку лише сильніше налаштовують ресентиментну особистість проти самої себе та призводять до повного заперечення власної сутності [12, с. 3]. Внаслідок чого ми отримуємо ще більше внутрішнього дискомфорту та невдоволення, які призводять або до формування т.зв. «фрагментарної ідентичності» [24, с. 122], або до цілковитої деформації/втрати ресентиментною особистістю власної сутності. Відтепер саме така спотворена свідомість та викривлене бачення світу стають визначальним чинником здійснюваних людиною вчинків, які ресентимент наповнює своїм, викривленим сенсом. На цій крихкій, ресентиментній основі людина в мережевому просторі намагається сконструювати нову реальність, в якій вона видається собі та іншим успішнішою, щасливішою, компетентнішою тощо. За таких умов ресентимент набуває якісно нового значення: з одного боку, він стає засобом мережевого простору, з іншого – постає безпосереднім наслідком його функціонування.

Підсумовуючи, можна відзначити, що ресентимент завжди є результатом духовної кризи чи психологічного надламу особистості, яка втрачає здатність позитивно діяти в межах власної морально-ціннісної системи координат. Тому істинна причина формування ресентименту знаходиться не ззовні, а всередині: у внутрішній, екзистенційній кризі людини, її розладі із самою собою та світом, який стрімко розвивається. Не знаходячи у собі достатньої сили для особистісного зростання, вона вибирає простіший шлях – ресентименту. Нівелюючи та знецінюючи здобутки інших у мережевому просторі, людина намагається піднятися у власних очах. В цьому їй допомагає ресентимент, який прагне до руйнування, «який повинен руйнувати, тому що все наявне, все існування, навіть все буття ображає і провокує його» [15, с. 370]. Тому доки існує світ, доти ресентиментна особистість буде знаходити об'єкт,

який її зачіпає, доти інші будуть заслуговувати на відплату. Звільнення від ресентименту можливе лише через прийняття власної сутності, завдяки чому людина зможе повернути собі самоповагу та втрачене почуття гідності.

Висновки. У мережевому просторі нині чітко вимальовується проблема розриву між ідеалом та дійсністю, реальним та вдаваним, розумом та почуттями. При цьому спектр технологій, які стимулюють такий розрив, є безмежним, а його наслідки непрогнозовані та непередбачувані. Тому ніцшеанська концепція ресентименту допоможе краще зрозуміти проблеми мережевого простору та віднайти можливі шляхи їх подолання. Також розуміння причин неадекватної та агресивної поведінки людини в мережі допоможе їй самоідентифікуватися не вдаючись до ресентименту, здолати який можна лише через прийняття власної, нехай і не ідеальної, сутності. Завдяки цьому особистість зможе повернути собі самоповагу та втрачене почуття гідності конструктивними способами, не використовуючи онлайн-цькування та приниження інших. Ця стаття дає можливість *подальших глибоких розвідок* щодо з'ясування природи ресентименту та аналізу специфіки його функціонування в мережевому просторі.

Література

- Aeschbach S. Ressentiment – An Anatomy: Doctoral thesis. University of Geneva. Archive Ouverte UNIGE, 2017.
- Allport G.W. The nature of prejudice. Cambridge, MA : Perseus Books, 1954. 575 p.
- Baudrillard J. De la Seduction. Paris : Galilée, 1979. 248 p.
- Baudrillard J. Fatal strategies. Los Angeles : Semiotext(e), 2008. 232 p.
- Baudrillard J. The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena / Trans. James Benedict. New York : Verso, 1993. 174 p.
- Bauman Z., Donskis L. Moral Blindness: The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity. Cambridge : Polity, 2013. 224 p.
- Bittner R. Ressentiment. Nietzsche, Genealogy, Morality. Essays on Nietzsche's On the "Genealogy of Morals". / Schacht R. (Ed). *Philosophical traditions*, 5. Berkeley, Calif. : University of California Press, 1994. Pp. 127–138.
- Deleuze G. Nietzsche and Philosophy / Trans. Hugh Tomlinson. New York : Columbia University Press, 2006. 256 p.
- Dobson S., Haaland O. The Pedagogy of Ressentiment and the Experience of Hamlet. URL: <https://www.researchgate.net/publication/235753935> (дата звернення: березень 1996).
- Elgat G. Nietzsche's Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in On the Genealogy of Morals. New York : Routledge, 2017. 180 p.
- Epstein J. Envy: The Seven Deadly Sins (New York Public Library Lectures in Humanities). Oxford : Oxford University Press, 2003. 144 p.
- Janaway C. Beyond Selflessness: Reading Nietzsche's Genealogy. Oxford : Oxford University Press, 2009. 296 p.
- Лютый Т. Культура принад і спротиву. Київ : Темпора, 2020. 576 с.
- Marx K. Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie: Kritik der Religion (Opium des Volkes) und die Kritik der Politik (Das Handeln der Klasse des Proletariats). Prague : E-artnow, 2015. 106 p.
- Nietzsche F. Die Fr hliche Wissenschaft. Hamburg : Nikol Verlag, 2021. 272 p.
- Nietzsche F. On the Genealogy of Morality and Other Writings: Revised Student Edition (Cambridge Texts in the History of Political Thought) / Trans. by C. Diethe. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 242 p.
- Ніцше Ф. По той бік добра і зла / Пер. з нім. Д. Мелашенко. Харків : Фоліо, 2022. 219 с.
- Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука. Київ : Основи, Дніпро, 1993. 415с.
- Poellner P. Ressentiment and Morality. Nietzsche's On the Genealogy of Morality: A Critical Guide. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. Pp. 120–141.
- Prideaux S. I Am Dynamite!: A Life of Nietzsche. New York : Tim Duggan Books, 2018. 464 p.
- Primack B.A., Shensa A., Sidani J.E. & etc. Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S. *American Journal of Preventive Medicine*, 2017. Vol. 53, No. 1. Pp. 1–8.
- Reginster B. Nietzsche on Ressentiment and Valuation. *Philosophy and Phenomenological Research*, 1997. Vol. 57, No. 2. Pp. 281–305.
- Шаап С. Нездатність забувати: Новий погляд на питання про істину. Київ : Вид-во Жупанського, 2009. 294 с.
- Scheler M. Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen. Trans. by Louis A. Coser. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf> (дата звернення: квітень 2018).
- Wurmser L. The superego as the herald of resentment. *Psychoanalytic Inquiry*, 2009. No. 29 (5). Pp. 386–410.
- Žižek S. The Pervert's Guide to Cinema, 2006. URL: <https://www.documentarymania.com/player.php?title=The%20Pervert%20Guide%20to%20Cinema>.

Анотація

Сінельнікова М. В. Ресентимент як підґрунтя людської самоідентифікації в мережі. – Стаття.

У статті акцентується увага на тому, що у сучасному світі людина відчуває стійку залежність від мережевого простору, стаючи невід'ємною частиною його функціонування. Це перетворює мережу на ключовий чинник людської самоідентифікації, яка часто вибудовується на хисткому ресентиментному ґрунті. Тому автор пропонує дослідити формування людської ідентичності в мережевому просторі крізь призму ніцшеанської концепції ресентименту, що допоможе виявити глибинні підвалини людської природи, на основі яких вона вибудовує власний мережевий образ. Зауваже-

но, що поява мережевого ресентименту спровокована неспроможністю людини стати тим, ким вона себе бачить, розривом між тим образом, який вона презентує в мережі і тим, якою вона є насправді. Не в змозі реально подолати цей розрив, людина вдається до ресентименту, який створює сприятливий ґрунт для заміщення реальності вигадкою. Подібна підміна створює в людини ресентиментну ілюзію про те, що приниження та переслідування іншого в мережі поверне їй втрачене почуття гідності та зробить її більш компетентною та вагомою в очах інших онлайн-користувачів.

Проте самодостатня практика ресентименту в мережевому просторі лише вказує на відсутність підстав інтерсуб'єктивності, місце якої посідає тотальність обставин, що змушує людину звинувачувати та критикувати. Цьому сприяє той факт, що в мережі немає заданих схем поведінки, фіксованих точок відліку та надійних ціннісних орієнтирів. Тому множинність життєвих сценаріїв змушує особистість надавати своїй самототожності виразу інакшості, непримиренної несхожості, завжди беручи за основу форму «посуди-ни» – формат комунікації чи події. Досліджуючи останні, практично в кожній можна виявити індекси ресентименту: схеми, скрипти, конотації гніву, ворожнечі, прагнення принизити співрозмовника заради власного звеличення, що характеризує масовість та стандартизацію, розтиражовану мережевим простором. Усе це актуалізує питання необхідності розроблення інструментів подолання, запобігання та належного реагування на сплески ресентименту в мережі.

Ключові слова: ресентимент, Ніцше, Шелер, мережевий простір, самоідентифікація.

Summary

Sinelnikova M. V. Resentiment as the basis of human self-identification in the network. – Article.

The article focuses attention on the fact that in the modern world a person feels constant dependence on the network space, becoming an integral part of their

functioning. This turns the network into a key factor in human self-identification, which is often built on shaky grounds of resentment. Therefore, the author proposes to investigate the formation of human identity in the network space through the prism of the Nietzschean concept of resentment, which will help reveal the deep foundations of human nature, on the basis of which it builds its own network image. It is noted that the appearance of online resentment is provoked by a person's inability to become what he sees himself to be, a gap between the image he presents on the Internet and what he really is. Unable to really overcome this gap, a person resorts to resentment, which creates a favorable ground for replacing reality with fiction. Such a substitution creates a resentful illusion in a person that humiliating and harassing another in the network will restore her lost sense of dignity and make her more competent and important in the eyes of other online users.

However, the self-sufficient practice of resentment in the network space only indicates the lack of grounds for intersubjectivity, the place of which is taken by the totality of circumstances, which forces a person to blame and criticize. This is facilitated by the fact that there are no set patterns of behavior, fixed points of reference and reliable value benchmarks in the network. Therefore, the multiplicity of life scenarios forces a person to give his self-identity an expression of otherness, irreconcilable dissimilarity, always taking as a basis the form of the "vessel" – the format of communication or event. Examining the latter, one can find indices of resentment in almost every one: schemes, scripts, connotations of anger, enmity, the desire to humiliate the interlocutor for the sake of one's own aggrandizement, which characterizes the mass and standardization reproduced in the network space. All this actualizes the issue of the need to develop tools to overcome, prevent and properly respond to outbursts of resentment in the network.

Key words: resentment, Nietzsche, Scheler, network space, self-identification.